

Dezbateri

Ierom. Vasile Bîrzu: Nu voi vorbi atât despre iubire, cât despre un aspect care a fost reliefat implicit de domnul profesor Sebastian, și anume, acest aspect care a scăpat din nuanțele reliefate, al excesului. Iubirea ca și izvor al vieții, este iubirea agapică, iubirea care se revarsă din sânul Sfintei Treimi. Ca izvor al vieții, ca izvor al energiilor divine necreate, ea organizează și alimentează întreaga creație. Viața din împărăția lui Dumnezeu, despre care Evanghelia spune la un moment dat că se ia cu râvnă, cel ce se silește o cucerește, o câștigă. Aici mi-a venit în minte exemplul vieții unui isihast mai mult sau mai puțin cunoscut, anume Alexandru Achimitu, care a excelat prin exces ascetic și a tulburat întreaga Biserică a veacului al V-lea. În urma activității sale foarte turbulente, a forțat următoarele sinoade ecumenice din veacul al V-lea să reglementeze monahismul prin anumite canoane. Ca sfânt, el nu a fost atât de cunoscut în istoria Bisericii, pentru că ierarhia nu l-a plăcut. Mănăstirea lui rămâne celebră prin Marcel al Ancirei, starețul care i-a urmat. Din viața lui se desprinde tocmai această luare cu asalt a împărăției lui Dumnezeu, tocmai acest imperativ categoric al împlinirii poruncilor evanghelice, care n-a putut să fie judecat și condamnat de nicio lege omenească, de nici un canon, pentru că prin râvna ascetică a vrut să arate adevărata viață, și acest aspect al excesului, al râvnei, care, dacă e bine orientată, se încadrează perfect în izvorul vieții, și care nu poate fi judecat. Dimpotrivă, în această perspectivă, blazarea, acomodarea cu lumea, prezentă în viața fiecărui cleric – clericalism, în cele din urmă – poate fi văzută tocmai ca o deconectare de la izvorul vieții. Când intri în logica Duhului și începi să simți poruncile lui Dumnezeu, întocmai ca Marcu Ascetul, ca muștrări de conștiință pentru ce n-ai împlinit cu o zi înainte, ca o chemare la a împlini mai mult decât ai împlinit ieri, intri practic pe o cale a alergării finale spre împărăția lui Dumnezeu. Iar pe această cale, legile canonice sunt depășite de legile duhovnicești.

Sebastian Moldovan: Aș dori doar să fac o observație care se impune în urma intervenției părintelui Vasile, și anume: dacă iubirea este un exces, nu orice exces este iubire.

Imperativul (normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate).

V. Iakunțev. Nu am întrebări. Am vrut doar să vă mulțumesc pentru referat, deoarece, ascultându-l și citindu-l, trăiești din nou frumosul. Iar frumosul se manifestă atunci când cele date de către Dumnezeu sunt folosite exact așa cum vrea El. Într-adevăr, există legea, există porunca lui Dumnezeu, și când acestea sunt respectate anume în duhul iubirii, cu alte cuvinte, în duhul tradiției, despre care am vorbit în această dimineață, acest lucru aduce roade uimitoare. Este frumos. Dar pe acest fundal iese în evidență și o problemă: ce ar fi dacă, s-ar împlini poruncile în duhul iubirii? Asemenea lucruri se întâmplă. Mai mult decât atât, ele reprezintă un mare pericol. În acest sens, la începutul referatului Dumneavoastră ați reamintit că Hristos a fost răstignit în numele Legii, de dragul poruncii: „După legea noastră El trebuie să moară...” (Ioan 19, 7). Din nou aș vrea să vă mulțumesc pentru referat și pentru această formulare a problemei.

Pr. Ioan Mircea Ielciu. Cred că sunt în asentimentul dumneavoastră, al tuturor, că domnul profesor Sebastian Moldovan a prezentat un eseu deosebit de profund, scoțând în evidență raportul dintre nomos și agape, dintre imperativ și iubire. Prin textele patristice pe care le-a adus în sprijinul afirmațiilor sale, ne-a arătat cum poate fi iubirea o poruncă și cum poate fi prezent imperativul, sau porunca în iubire. Și pentru că părintele profesor Bîrzu a făcut apel la părinții duhovnicești și la o mare autoritate duhovnicească, aș dori să fac și eu apel la Sfântul Antonie cel Mare. Pentru că de obicei imperativul, porunca, naște în noi, în oameni, și un sentiment de teamă și sfântul Antonie are o frază deosebită. El spune: „eu nu mă tem de Dumnezeu, eu Îl iubesc pe Dumnezeu”. Este foarte important lucrul acesta. Adică iubirea adevărată, iubirea jertfelnică, anulează teama poruncii, sau a imperativului. Un alt aspect la care aș dori să mă refer este acela care a reieșit din acest eseu, și anume că noi nu putem depăși frica de moarte, decât cu gândul la moarte, având acest gând pe tot parcursul existenței noastre. De aceea, părinții duhovnicești recomandă gândul la moarte ca o pavăză împotriva răului. Ce înseamnă a avea gândul la moarte? Înseamnă a avea conștiința vie că nu suntem veșnici pe pământ, că suntem călători, că moartea biologică, ca fenomen, este o poartă, nu este sfârșitul iremediabil al existenței, ci o treaptă, care ne deschide perspectiva unui alt mod de a fi. Și tot Sfântul Antonie are o frază profundă legată de acest aspect. Spune „moartea de o va avea omul pururi în față,, – adică gândul la moarte – „nemurire este. Iar de nu o va avea, moarte este,,. Și Ioan Gură de Aur adaugă că nu de moarte, ca fenomen, trebuie să ne temem, ci de depărtarea de Dumnezeu, pe care o aduce păcatul – acesta produce depărtarea de Dumnezeu – depărtare care este mai amară decât moartea. De asemenea, sublinierea ideii că logica vieții constă în creștere și înmulțire, care sunt identice cu iubirea jertfelnică, este foarte importantă, pentru că iubirea este dinamism, iubirea înseamnă jertfă.

Dezbateri

Și în acest context, Sfântul Ioan Scărarul spunea și el, subliniind dimensiunea responsabilă a iubirii, spunea că dragostea sau iubirea sunt suprema responsabilitate pentru altul. Deci când iubești, te simți responsabil față de cel pe care îl iubești. Numai dăruind supraviețuim, dobândim viața în sens plenar. De aceea, un mărturisitor ortodox și supraviețuitor al temnițelor, din perioada opresiunii comuniste – mă refer la vrednicul de pomenire Nicolae Steinhardt, părintele Nicolae Delarohia, a scris o carte, intitulată sugestiv: *Dăruind vei dobândi*. Doar aceste remarci am vrut să le fac, provocat fiind de textul deosebit de profund al domnului profesor Sebastian Moldovan. Vă mulțumesc!

David Gzgzian. Aș vrea să-mi exprim sincera recunoștință față de domnul profesor Moldovan pentru acest referat, care se află în profundă concordanță cu unele intuiții ale mele, prin care, deja pentru al douăzecilea an consecutiv, încerc să construiesc o viziune a ceea ce poate fi considerat drept etică creștină și ce nu. Drept punct de plecare în raționamentul meu, întotdeauna era interpretarea imaginii paradisiace a pomului Vieții și încercarea de a identifica unele sensuri ale Predicii de pe munte, care până acum nu au fost pe deplin însușite de noi. Dar nu mă pot lăuda că am găsit, în decursul acestui timp, răspunsuri la întrebările mele. Mai degrabă, le percep altfel, poate, mai clar. Cel puțin, în prezent, aceste întrebări nu mă mai sperie atât de mult. Deși, până în prezent, trebuie să recunoaștem că încă nu am elaborat practica de comportament și etică corespunzătoare, care s-ar baza pe revelația „vieții din belșug”. Avem momente frumoase de revelație, o parte din care au fost menționate astăzi; slavă lui Dumnezeu, avem experiența ascetică, care servește drept temelie interioară pentru eventualele practici de comportament de zi cu zi. Dar aceste practici, din păcate, până acum nu ne sunt clare. Acest lucru poate fi privit diferit. De exemplu, cu optimism: viața încă nu s-a terminat, și mai avem lucruri de făcut pe pământ. Pe de altă parte, ar trebui, probabil, să ne apucăm nemijlocit de treabă. În acest sens, am, mai degrabă, o rugămintă decât o întrebare. Vă rog să vă exprimați părerea: în ce măsură aceste considerente sunt valabile? Și încă o întrebare: cât de reală este astfel de etică creștină, absolut specifică, care crește din „viața din belșug”, și înmulțește trăirile acestei vieți?

Sebastian Moldovan. Puneți punctul pe „i”. Pentru că întrebarea este: Și ce avem de făcut? Cum transformăm în practică o asemenea propunere? De câte ori nu-l auzim pe Mântuitorul spunând aceste lucruri: „Dacă dați celor de la care așteptați ceva înapoi, ce răsplătire aveți?” Și mereu ne întrebă: „Ce faceți voi mai mult?”. Eu cred că aici e o problemă, atâta vreme cât focalizăm foarte mult accentele și prioritățile ce țin de Biserică numai pe însușirea deprinderilor liturgice,

Imperativul (normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate).

prezența la Biserică, pravila de rugăciune. Categorie că aceste lucruri sunt foarte importante. Nu sunt convins că depunem aceeași silință când e vorba să aplicăm acest principiu pe care îl formulează Mântuitorul: Ce am făcut astăzi mai mult decât au așteptat ceilalți de la mine, mai mult decât mi-au cerut, mai mult decât mi-a impus cineva să fac? Dacă cineva așteaptă să merg o milă alături de el, probabil că nu sunt în stare să merg două, dar poate fac un pas în plus, poate nu sunt în stare să întorc obrazul celui care mă lovește, celui care mă inferiorizează într-un fel sau altul, dar poate îl iert. Nu sunt convins că luăm în serios chestiunea iertării aproapelui așa cum luăm în serios prezența la Biserică. Nu știu care este situația la dumneavoastră și nu generalizez în niciun fel. Sfântul Apostol Pavel a spus: „Să nu apună soarele peste supărarea voastră”. Câți dintre noi nu ne permitem să ne culcăm supărați pe altcineva? Iubirea nu este un atribut pe care îl ai sau nu îl ai. E un sentiment care se învață. Se învață prin toate aceste mici lucruri pe care le putem face, nu prin numeroasele lucruri mari pe care nu le putem face. Cred că ar trebui să accentuăm mai mult în viața noastră bisericească rostul extraordinar al iertării. Nu numai în comunitatea parohială: în familie, în toate aspectele vieții. Să devină iertarea din toată inima a aproapelui o prioritate pastorală, ceva fără de care să nu putem face nimic mai departe. Probabil nu putem face multe lucruri mari, dar acel puțin pe care încercăm să-l facem, de care suntem conștienți, ne deschide posibilitatea pasului următor. Probabil nu putem înmulți talantul, făcând doi talanți din unul, dar poate mai facem încă o jumătate de talant. Poatecă e mult o jumătate. Poate un sfert. Iar dacă un sfert este mult, măcar o zecime. Oricât, mai mult decât nimic. Și slavă Domnului, în fiecare zi, în 24 de ore, avem de nenumărate ori ocazia acestui surplus, oricât de mic. Eu cred că nu progresăm pentru că nu luăm în serios micile oferte pe care ni le face Dumnezeu, în fiecare zi, de a plusa.

Marina Naumova. Replica mea este legată de ceea ce a fost spus în al patrulea alineat al concluziilor generale. Cred că acesta construiește o punte între referatul dumneavoastră și cel al părintelui profesor Nicolae. Ați spus că sfintele canoane sunt „ale lui Dumnezeu” și au ca scop „tămăduirea sufletelor și vindecare patimilor”. În opinia mea, așa ar trebui să fie în caz normal, dar în practica vieții Bisericii, lucrurile stau altfel. Nikolai Aksakov, cunoscutul canonist rus din secolul al XIX-lea, a spus că, în prezent, din păcate, „Cartea regulilor” reprezintă un muzeu sau o arhivă în care canoanele au fost îngropate. Acestea rămân acolo, acoperindu-se cu praf, ba chiar și cu rugină din cauza unor interpretări false. Adeseori, acestea sunt reamintite doar în cazuri în care trebuie aplicată o pedeapsă pentru persoane dizgrațiate, adică nu așa cum un plasture tămăduitor care, din iubire, se aplică pe o rană pe trupul Bisericii. Astfel, canoanele nu devin ceea ce ar trebui să fie, „membri vii ai unui sistem viu”, cum a spus Nikolai Aksakov, menite să adune

Dezbateri

Biserica, să vindece în caz de boală sau cădere, adică să fie un astfel de platură tămăduitor. Cred că înmulțirea vieții în Biserică va avea loc atunci când această instituție, într-adevăr, va începe să se manifeste ca un organism care, ca răspuns la provocările timpului nostru, cugetând cu trezvie și înțelepciune, pe baza dogmei despre Biserică (care nu a fost formulată, dar, totuși, există) elaborează canoane care, mai întâi de toate, ajută la adunarea și vindecarea ei.

Și încă un moment: sunt într-un tot de acord cu cele spuse de către părintele Nicolae privind regulile pe care le elaborează o adunarea bisericească reală pentru sine. De fapt, acestea sunt adeseori mult mai vii și lucrătoare decât canoanele Sinoadelor Ecumenice.

Kiril Mozgov. Vă mulțumesc foarte mult, domnule profesor Moldovan. Problema pusă în referatul Dumneavoastră privind relația dintre lege și iubire, *nomos* și *agape*, mi-a readus în memorie o altă expresie remarcabilă. Dostoievski a spus: „Hristos nu este pentru mine o autoritate, pentru că Îl iubesc”. Aceasta, la rândul său, ne reamintește cuvintele Fericitului Augustin care, în epistola sa către diaconul Deogratias „Despre trebuința de a catehiza pe cei simpli”, i-a scris un fel de instrucție pentru catehizare. El oferă un exemplu de cateheză, precizând că se poate vorbi despre cutare și cutare lucruri, dar principalul este iubirea. Se poate, în funcție de condițiile diferite, spune omului mai mult sau mai puțin, dar cel mai important este să-i mărturisești omului despre iubirea lui Dumnezeu.

Poate acesta este unul din momentele legate de întreaga temă a simpozionului nostru, pentru că dacă vorbim despre anumite abateri ale vieții bisericești, este clar că acestea sunt imposibil de depășit la nivelul de legi, canoane, reguli (azi părintele Gheorghii a reamintit deja cuvintele Sfântului Filaret). Adesea, viața Bisericii așa și este privită, ca un set de reglementări, legi și canoane. Poate că una din modalitățile de depășire a acestei probleme este legată de modul și momentul intrării omului în Biserică, de cum va vedea el Biserica. Mai corect, de cum i se va arăta Biserica, inclusiv prin cei care îl vor introduce în ea. Mi-am adus aminte de Sfântul Augustin tocmai din cauză că el a vorbit despre acest lucru, în legătură cu catehizarea.

Astfel, întrebarea care a fost pusă în acest referat evocă tema catehizării, pentru că ceea ce omul percepe, abia intrând în Biserică, adesea devine pentru el un punct de reper în viața sa bisericească ulterioară. Folosind terminologia referatului, adeseori se întâmplă ca omul să perceapă iubirea ca indicativ. Ar trebui să o perceapă ca imperativ. În caz contrar, o percepere ca iubire oarecare ce există undeva, în general. Iar ce legătură concretă o are cu viața omului – întrebarea nici nu se pune așa.

Sunt foarte recunoscător domnului profesor Moldovan pentru această selecție mare de pasaje din Sfânta Scriptură, care scot în evidență acest moment și,

Imperativul (normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate).

cred, aceasta ar putea ajuta pe acei oameni care abia intră în această experiență. Vă mulțumesc.

Pr. Gheorghe Kocetkov. De asemenea, îi adresez domnului profesor Moldovan cuvinte de mulțumire pentru acest referat care, într-adevăr, a fost un acord final frumos al lucrului nostru de astăzi. Și mie, odată ce m-am uitat la textul său, mi-au venit în minte analogii cu acele obiective pe care ni le punem și încercăm să le atingem în cadrul catehizării de lungă durată. Mult timp, termenul de catehizare era de un an, iar în ultimele decenii am fost nevoiți să-l prelungim până la un an și jumătate, nesocotind aceasta ca o treaptă a învățământului. Învățământul, chiar și la nivelul de colegiu teologic, este pasul următor. Iar catehizarea ține de aspectul duhovnicesc, de viața interioară a Bisericii.

Cred că ați făcut o încercare frumoasă de a transfera toate noțiunile legate de lumea aceasta sau, în cel mai bun caz, de Vechiul Testament – normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate – pe temelia iubirii, adică în contextul vieții în Noul Testament. Nu respingem Vechiul Testament, dar trebuie să-l reconștientizăm, nu să-l stricăm, ci să-l împlinim – în sensul ducerii la plinătate, dar nu numai în sensul îndeplinirii a tot ceea ce ni se spune – a împlini anume cu acea înmulțire, creștere despre care ați vorbit. Legea nu poate exista pentru noi în sensul Vechiului Testament. Doar, poate, la început, la prima etapă a catehizării, cerem împlinirea literală a Decalogului și, celorlalte porunci, deoarece oamenii vin din această lume, având în spate întâmplări comune din viață care sunt pur și simplu îngrozitoare. În acest caz, mai întâi trebuie rezolvate obiective etice ordinare. Desigur, ceea ce vorbiți nu mai ține de domeniul eticii. Este absolut evident că aici este și ascetica, se atinge și mistică, o anumită sferă existențială, deosebită a vieții. Când vorbim despre autoritatea iubirii, ne aflăm pe fundamentul Noului Testament, deja ieșim din sfera eticii, sau trebuie să revizuim etica în acel duh despre care acum a spus frumos profesorul Gzgzian.

Lucrurile despre care ați vorbit acum foarte frumos, trebuie explicate oamenilor care încă nu sunt botezați sau au fost botezați abia acum – ieri, acum o săptămână, acum o lună. Mistagogia, care este a treia etapă a catehizării, la noi durează opt săptămâni, la fel ca și în timpul Postului Mare – cea de-a doua etapă a catehizării. Cum încercăm să facem asta? Îmi place această imagine: există tablouri minunate, există chiar și capodopere. Dar este și tabloul ca atare, însăși capodopera, la fel ca și viața noastră, Viața în sine, Viața cu majusculă, care este, așa cum ați vorbit, direct de la Dumnezeu, pentru că iubirea este de la Dumnezeu, iar Dumnezeu este iubire. Dar acest tablou este într-o ramă. Un tablou fără ramă pare neterminat, este dificil de privit, ca și cum nu ar avea margini. Pr. Ioan a reamintit acum despre responsabilitate ca limită. Este corect, dar iubirea, cu siguranță, nu

se reduce doar la responsabilitate, deși limitele sunt diferite. Și mai trebuie să fie ceva în interiorul acestor limite. Lumina luminează în întuneric, deci, există o limită dintre lumină și întuneric. Binecunoscutul principiu pedagogic sună astfel: unde nu sunt margini, nu este nici responsabilitate.

Lucrurile despre care vorbiți – normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate – acest șir întreg indică limitele care ne permit să ne asumăm responsabilitatea. Pentru ce? Pentru ceea ce se află în interiorul acestor limite. Aceasta este însuși tabloul, însăși capodopera, dacă omul o are, pentru că aceasta este, probabil, un dar de la Dumnezeu. Nu este nici ontologie, nici chiar teologie care la noi, în tradiția ortodoxă, este asemănătoare cu ontologia. Aceasta este ceea ce excelează și ontologie, și teologie. Dacă aceasta poate fi numită teologie, atunci doar în acel sens original, vechi al cuvântului, ca doxologia lui Dumnezeu, și cred că este remarcabil, deși uneori este dificil de explicat oamenilor. Ei înțeleg mai ușor lucrurile exterioare, disciplinare. Sper că nu aveți asemenea episcopi în România, iar noi avem chiar astfel de mitropoliți care consideră și spun că Biserica este armată, și se comportă cu preoții și mireni ca un general cu soldații și civilii, ca și cum aceștia ar fi mijloacele lor la îndemână, resursa care le-ar aparține lor personal.

Însă Biserica nu este armată, deși în ea sunt ordinea, autoritatea și disciplina, însă acestea sunt justificate, numai în sensul în care ați spus, ale cărui temelii sunt în Evanghelie, epistolele Apostolilor și ale Sfinților Părinți. Cred că această claritate este foarte importantă aici, pentru că în ea își găsește justificarea ascetica care, pornind de la etică, merge deja în profunzime. Tot aici găsim calea spre acea experiență mistică la care nu întâmplător ne-am referit deja în repetate rânduri, vorbind de *ekstasis*, *entasis* etc., amintind de palamism. Aceste niveluri de viață duhovnicească trebuie să fie conștientizate ca o anumită problemă, pentru că trebuie să treci de la un nivel la altul, și acest lucru nu se întâmplă în mod automat. Aceasta nu se face de la sine, revenind Bisericii, cateheților, preoților, episcopilor, acelor pe care îi va binecuvânta Domnul. Dacă omul nu este transferat de la un nivel la altul, dacă nu i se acordă sprijin, poate suferi un naufragiu al credinței, ceea ce noi, din păcate, vedem de multe ori.

Desigur, subiectul abordat de către Dumneavoastră este unul dintre fenomene foarte problematice. Desigur, în practică întotdeauna există excepții, în caz contrar, Biserica nu ar fi Biserică. Dar în cele mai multe cazuri, deocamdată nu vedem soluții la aceste probleme, ca și cum Biserica ar fi uitat să distingă aceste lucruri. Dar oare mai este altcineva, în afară de Biserică, care ar avea cheile la rezolvarea acestor probleme?

Am împărtășit această experiență, care nouă ne este foarte aproape și foarte dragă, deoarece știm că dacă nu vom aborda aceste probleme, catehizarea nu va fi reușită, oamenii nu vor intra în Biserică, nu Îl vor găsi pe Hristos, nu vor primi

Imperativul (normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate).

darul Duhului Sfânt. Sau chiar dacă la început Îl vor găsi, mai târziu Îl vor pierde. Pentru cei prezenți aici și implicați direct în activitățile catehetice, referatul Dumneavoastră a fost ca un balsam pe inimă. Vă mulțumesc din nou.

S. Moldovan. Permiteți-mi să dau un exemplu care, pe mine, m-a lămurit în privința acestor chestiuni. Am fost într-o vară în Sfântul Munte cu intenția de a vizita mănăstirea Grigoriu unde auzisem că părinții primesc persoane care se droghează. Și m-am dus anume să văd ce fac, ce fel de program au cu aceste persoane, cum rezolvă această problemă. Am stat de vorbă cu persoanele de acolo, tineri, până în 30 de ani. L-am întrebat pe unul dintre ei: De ce stați voi aici? Se știe ce înseamnă o patimă și ce putere teribilă are. Este acea „altă lege pe care o văd în mine” și care e mai puternică decât orice intenție bună pe care o am. Și i-am întrebat: De ce stați aici, de ce rămâneți aici? Ce au acești oameni mai puternic decât forța patimii? Și un tânăr care fusese în pragul morții, prin consumul excesiv de droguri, mi-a spus așa: „Ce ne ține pe noi aici este dragostea părinților. Noi simțim că acești oameni ne iubesc”. Nu mi-a spus nimic despre program, despre reguli, despre metode de terapie. Bineînțeles că există astfel de elemente, de viață comună, sunt într-un program oarecare. Dar nu sunt obligați să meargă la slujbele mănăstirii, ori să se spovedească. Este absolut benevol. M-a frapat această mărturisire. În ziua în care urma să plec, am relatat unui părinte care tocmai slujise Sfânta Liturghie: „uitați ce mi-au spus copiii – ei îi numesc pe acești consumatori „copii copiii lor – au zis că stau aici pentru că dumneavoastră îi iubiți”. Părintele a stat puțin pe gânduri, s-a uitat la mine și a zis: „Așa este, pentru că și noi, monahii, stăm aici pentru că ne iubește părintele stareț”. Cred că asta este de fapt Biserica: această comuniune de viață în care oamenii... Poate cuvântul iubire ne sperie. Poate prea îl abuzăm. Poate prea numim iubire orice. Dar putem să renunțăm să vorbim despre iubire. Nu e obligatoriu să folosim acest cuvânt. Doar să ținem unii la alții, să știm că suntem împreună, și că ori pierim, ori ne salvăm împreună. Nu suntem pe cont propriu. De aceea eu apreciez foarte mult ce faceți dumneavoastră. Dumneavoastră nu sunteți o facultate de teologie. Sunteți altceva. Sunteți o frățietate, sunteți o comuniune. Luați masa împreună. Nu vă ridicați de la masă până nu se satură fiecare. Nu trebuie să numim asta iubire. Nu are importanță cum o numim. Dumneavoastră stați acolo până se satură ultimul membru al comunității. Încercăm să lucrăm pe scară foarte mare, cu foarte mulți oameni, cu popoare întregi, uitând că viața își realizează rosturile în lucruri extrem de simple, de concrete. În celebrul imn al iubirii, din 1 Corinteni 13, Sfântul Pavel parcă vorbește despre o bucătărie. Acolo cineva are grijă de altcineva, nu caută ale sale, se gândește cum să-i facă de mâncare, ce-l satură, ce-l hrănește pe celălalt. Poate că marea noastră problemă este că privim prea departe. Aproape este cuvân-

Dezbateri

tul de inima noastră și trebuie doar să avem curajul. E adevărat că iubirea are un extrem de mare dezavantaj. Ne face vulnerabili. Cine vrea să iubească, trebuie să învețe să piardă. Vă mulțumesc mult!

Pr. Vasile Grăjdian. Între timp s-au spus foarte multe din cele pe care doream să le spun. Comuniune de gânduri, de duh. Și eu aș vrea să mulțumesc tuturor celor care au luat cuvântul, și în special celor care au luat comunicări, pentru că am avut personal o experiență, undeva între aporie și apofatism, să pierzi sensul sau să câștigi mai mult decât sens, decât înțeles. Am avut impresia, când a luat domnul Gzgzian cuvântul, că de fapt expunerea de dimineață era un răspuns la ceea ce spunea Sebastian. Vorbesc despre ceea ce Dumnezeu descoperă și despre efortul nostru. Pentru că acesta era răspunsul la darul iubirii, efortul. Și tot dimineața ați mai pomenit ceva care se potrivește grozav cu ceea ce a spus Sebastian acum, că poate vorbim prea mult despre iubire. Mi-am adus aminte: acum vreo 40-50 de ani, Beatles aveau un cântec, *All You Need Is Love*. Știu că sună caraghios, dar dimineață ați început cu un lucru care îmi era la inimă foarte mult, când ați spus că Sfântul Vasile cel Mare vorbea despre cele primite în taină. Și despre cele primite în taină, Sfântul Vasile cel Mare spune mai departe, cred că în același loc, că e bine să fie cinstite cu tăcere. Sfântul Dionisie Areopagitul, vorbind despre întunericul divin, ca și teologia de dincolo de cuvânt, pomenea întotdeauna de întuneric și tăcere. Totdeauna întunericul vizual era legat de alegoria tăcerii, așa încât tac și eu acum.

Protos. Dr. Vasile Bîrzu: S-au afirmat anumite aspecte și domnul profesor Gzgzian a pus o întrebare tranșantă: cum anume să înmulțim iubirea? Lucrând la un studiu mai demult, mi-a venit în minte o anumită tradiție, tradiția iudaică regăsită la Filon Alexandrinul, în tratatul despre terapeuți, „cei care au grijă de ființă”. Prin ce aveau grijă de ființă? (Termenul ființă, *ousia*, se regăsește o singură dată în Evanghelie, în pilda fiului risipitor care-și risipește ființa). Prin împlinirea Decalogului și a unor porunci ale iubirii, pe care le trăiau în comunitatea lor orientată ascetic, tocmai pentru a împlini iubirea. E un document care mărturisește despre monahism înainte de existența monahismului creștin. Despre modul cum se organizau acele comunități care înțelegeau să aibă grijă... Raportarea lor era față de Dumnezeu, înțeles ca ființă absolută, bineînțeles, nu cu toată teologia trinitară pe care a dezvoltat-o apoi creștinismul. Însă ce e de reliefat: această concepție despre iubire împlinită prin poruncile divine – Decalogul Vechiului Testament și toate celelalte porunci ale comunității lor – pentru a păstra propria ființă într-un raport de închinare față de ființa absolută. Imaginea este completată în comentariul alegoric la cele șapte zile ale creației, o altă operă a lui Filon Alexandrinul. Se poate

Imperativul (normă, lege, poruncă, ordine, rânduială, disciplină, autoritate).

înțelege mult mai bine această perspectivă. Se încadrează pe un anumit tip de ontologie, regăsită apoi la Chiril al Alexandriei, și anume ontologia care vizează părtășia, sau comunicarea. Este, practic, un limbaj care vorbește, cu termenul *ousia*, despre energiile divine, un limbaj premergător marilor precizări terminologice specifice dogmaticii energiilor necreate. Cel care împlinește poruncile se raportează față de ființa absolută și față de ființa proprie și împlinește această plinătate a iubirii, pe care trebuie să o aibă omul ca ființă.

Dmitri Gasak: Îi mulțumesc și eu domnului profesor Moldovan și tuturor participanților la dezbaterile noastre de astăzi. Cred că nu se poate supraestima semnificația unui dialog adevărat, care duce la comuniune autentică. Este mai ales valoros, atunci când aceasta are loc în cadrul unei întâlniri între două școli teologice. Nu știu cum stau lucrurile în România, dar în Rusia astfel de evenimente sunt rare. Pentru noi, asemenea întâlniri este un prilej de mare bucurie duhovnicească. Cred că dialogul nostru de astăzi a fost remarcabil și prin faptul că a trezit gândul, a îndemnat la eforturi de sesizare a unor nuanțe importante pe tărâmul foarte larg al tradiției Bisericii, spre căutarea unui limbaj comun și a unor definiții. Toate acestea, desigur, înviorează gândul și îmbogățesc experiența duhovnicească.

Remarcabil este și faptul că am încheiat discuția cu tema iubirii creștine. La începutul zilei de astăzi m-am gândit la cât de bine este că avem atât de mult timp! Iar acum deja regret că avem atât de puțin. S-ar vrea să se mai discute despre iubire în Vechiul și Noul Testament. Ceva a fost spus, dar mi se pare că nu este de ajuns. Să presupunem că acea imagine a iubirii pe care o vedem, de exemplu, în cartea Cântarea Cântărilor, se deosebește de cea care se descrie în Predica de pe munte sau în epistolele Sf. Apostol Pavel. La Sfinții Părinți se întâlnesc unele reflecții foarte interesante, importante, legate nu numai de speculații, dar și de practica de viață, de lucrarea Bisericii creștine în istorie. Domnul nu ne-a poruncit să ieșim din istorie, deși soarta iubirii în lumea aceasta, după cum știm, este cea de a ajunge la Golgota. Cu toate acestea, suntem chemați să acționăm în viața noastră practică, în istorie, anume așa, evitând extremele – fie cea a ieșirii din istorie, așa cum a fost, de exemplu, în cazul schismei Bisericii ruse (uneori și monahismul făcea această greșală), fie cea a acceptării istoriei și intrării în ea, încercând a ne asuma funcțiile de putere a stăpânitorului acestei lumi. Slavă lui Dumnezeu că despre asta am vorbit astăzi, și sper să continuăm aceste discuții mâine.

Deoarece timpul alocat pentru vecernie l-am folosit pentru dialogul nostru, la încheierea întâlnirii propun să cântăm doar imnul principal al Vecerniei – „Lumina lină”.

Se cântă „Lumina Lină”.